

ODNOS NASTAVNIKA PREMA INTEGRACIJI MENTALNO RETARDIRANE DJECE U REDOVNI ODGOJNO-OBRAZOVNI SISTEM*

Levandovski Dubravka

Fakultet za defektologiju
Sveučilišta u Zagrebu

UDK: 376.4

Originalni znanstveni rad

S a ž e t a k

Na uzorku od 1339 nastavnika željelo se utvrditi postoje li razlike u stavovima nastavnika redovnih osnovnih škola i nastavnika posebnih odgojno-obrazovnih organizacija prema uključivanju lako mentalno retardiranih učenika u redovni odgojno-obrazovni sistem. U tu svrhu primijenjen je upitnik za nastavnike (Anketni list I) iz kojeg je izdvojeno 48 varijabli u odnosu na sposobnost lako mentalno retardirane djece u savladavanju redovnog nastavnog programa, njihove socijalne kontakte s vršnjacima te neke od organizacijskih pitanja integracije. Kanoničkom diskriminativnom analizom rezultata (Cooley i Lohnes, 1971) pokazalo se da se s obzirom na glavni predmet diskriminacije nastavnici redovnih osnovnih škola značajno razlikuju od nastavnika posebnih odgojno-obrazovnih organizacija. To nadalje znači da nastavnici posebnih odgojno-obrazovnih organizacija u većoj mjeri izražavaju sumnju u sposobnosti lako mentalno retardirane djece da udovolje zahtjevima redovnog nastavnog programa u redovnoj osnovnoj školi. Te razlike nisu toliko naglašene između dvije grupe nastavnika redovnih škola. Rezultati istraživanja u skladu su s očekivanjima imajući u vidu informiranost i iskustvo nastavnika posebnih odgojno-obrazovnih organizacija u radu s djecom s teškoćama u razvoju.

Sve se više naglašava da je, uz adekvatnu stručnu osposobljenost, poznavanje i analiza stavova nastavnika prema integraciji djece s teškoćama u razvoju, pa tako i lako mentalno retardirane djece, u redovne uvjete odgoja i obrazovanja jedna od bitnih pretpostavki njezina što uspješnijeg provođenja.

U stručnoj literaturi ranijeg datuma uglavnom se nailazi na razmatranja autora koja se odnose na socijalno prilagođivanje lako mentalno retardiranih učenika u ovisnosti o tipu smještaja učenika u različite odgojno-obrazovne oblike. Kern i Pfaeffle (1962) navode da su najbolje rezultate na testu socijalne adaptacije po-

* Istraživanje je provedeno u okviru projekta «Objektivne i subjektivne pretpostavke integracije djece sa smetnjama u razvoju u redovne osnovne škole zagrebačke regije».

stigli učenici specijalne škole u usporedbi s podacima dobivenim u druge dvije grupe ispitanika specijalnih i redovnih razreda u redovnoj školi, pri čemu lako mentalno retardirani učenici u redovnim razredima pokazuju najslabije rezultate. Općenito je prisutna tendencija da su socijalno prilagođivanje, stjecanje dobrih radnih navika, osobine ličnosti pojedinca od veće važnosti za napredovanje lako mentalno retardirane djece od opće-obrazovnih dostignuća ili školskog uspjeha kao kriterija uspješnosti integracije (Coakly, 1954; Collman i Newlyn, 1957; Young, 1958).

U kontekst takvih i sličnih istraživanja ulaze i procjene nastavnika o socijalnoj zrelosti i emocionalnoj stabilnosti lako mentalno retardiranih učenika. Veću tolerantnost specijalnih nastavnika prema učenicima specijalnih razreda u tim dimenzijama Blatt (1958) pripisuje razlici u stručnoj orijentaciji između specijalnih i redovnih nastavnika koji niže procjenjuju lako mentalno retardirane učenike u redovnim razredima.

Programski modeli integracije postaju predmetom novijih ispitivanja mnogih autora (Bradfield i sur., 1973; Gampel, Gottlieb i Harrison, 1974; Flynn, 1974; Guerin i Szatlocky, 1974; Budoff i Gottlieb, 1976). Studija Bradfielda i sur. (1973) uključuje detaljan opis programskog modela »North Sacramento« sa svrhom da se prema posebno razrađenom nastavnom programu što više lako mentalno retardirane i odgojno zapuštene djece obuhvati tretmanom u redovnim razredima. »Redovni razredi« nemaju ovdje uobičajeno značenje. Pretpostavlja se strukturalna modifikacija razreda u odnosu na zadovoljenje potreba retar-

dirane djece uz primjenu principa individualizacije na hendikepiranu i nehendikepiranu djecu. Rezultati ukazuju da i jedna i druga grupa djece mogu u integriranim uvjetima postići uspjeh u učenju, socijalnom ponašanju i u promjenama stavova (npr. prema školi, obitelji, sebi, nastavniku) bar jednak ili bolji od ispitanika kontrolnih grupa. Komparacijom efikasnosti nekoliko modela integracije koji su se razlikovali po količini vremena lako mentalno retardiranog učenika u redovnom razredu te metodi njegova odabiranja za jedan od integracijskih modela, pokazalo se da je većina nastavnika imala pozitivne stavove prema integriranim programima (62%), 19% imalo je neutralne a 19% negativne stavove. Interesantno je napomenuti da su učenici, uključeni u programe višeg stupnja integracije, bili bolje prihvaćeni od redovnih nastavnika nego što je to bio slučaj s ispitanicima obuhvaćenim modelom programirane parcijalne integracije. Nadalje, ispoljila se tendencija zauzimanja sličnih stavova nastavnika istog kolektiva. Čak, štoviše, ukoliko su specijalni nastavnici imali različite stavove, redovni nastavnici izražavali su stav sličan stavu onog nastavnika s kojim su direktno surađivali. (Guerin i Szatlocky, 1974).

Povoljna mišljenja o uključivanju djece sa smetnjama u razvoju u redovni odgojno-obrazovni sistem utvrđena su i empirijskim ispitivanjem nastavnika redovnih škola (Grünwald, Hoerli Klein, 1975) u odnosu na neke od varijabli odgojno-obrazovnih područja, kao i s obzirom na opće podatke o nastavnicima. Oko 50% ispitanika vidi mogućnost uključivanja lako mentalno retardirane i djece s poteš-

koćama učenja za razliku od nešto manjeg postotka nastavnika u vezi s integracijom djece s poremećajima u ponašanju te najvećeg broja ispitanika koji zastupaju uključivanje tjelesno invalidne djece u redovne uvjete odgoja i obrazovanja.

Jedno od pitanja koje se dovodi u vezu s odnosom nastavnika prema školskoj integraciji mentalno retardiranih učenika jest stupanj njihove informiranosti o problemima mentalne retardacije, a isto tako i iskustvo u radu s mentalno retardiranim osobama. U istraživanju Simmela (1947) nisu ustanovljene značajne razlike u stavovima nastavnika specijalnih i redovnih škola usprkos različitom stupnju informiranosti ispitanika (prema Begab, 1968). Slični nalazi dolaze do izražaja i u razmatranjima Jordana i Proctora (1969) koji naglašavaju da se u specijalnih pedagoga veće znanje o djeci s razvojnim smetnjama ne vezuje u potpunosti s pozitivnim stavovima prema integraciji. Rezultati ispitivanja u našoj zemlji (Kovačić, 1974) ne potvrđuju pretpostavke da je utjecaj stečenih znanja značajan u odnosu na progresivnost stava, tj. utvrđeno je da nastavnici osposobljeni za rad s mentalno retardiranom djecom nemaju i progresivnije stavove prema mentalno retardiranim osobama od nastavnika redovnih osnovnih škola. S druge strane pokazalo se da stalni kontakti i neposredan rad s mentalno retardiranom djecom i omladinom imaju utjecaja na progresivnost stavova u korist nastavnika specijalnih škola, što je u skladu s podacima Jordana (1968). Isti autor (Kovačić, 1976) u jednom svom kasnijem istraživanju nalazi pozitivnu povezanost između učestalosti kontakata nastavnika re-

dovnih škola s mentalno retardiranim osobama i njihova mišljenja o mogućnosti uključivanja lako mentalno retardiranih učenika u redovne osnovne škole, koje bi uz odgovarajuće promjene u organizaciji i programu rada bile u stanju udovoljiti postavljenim zahtjevima.

Cilj ovog ispitivanja sastoji se u tome da se utvrdi postoje li razlike u stavovima nastavnika prema integraciji lako mentalno retardiranih učenika u redovni odgojno-obrazovni sistem u odnosu na neke organizacijske oblike uključivanja te djece, njihove sposobnosti u savladavanju redovnog nastavnog programa te s obzirom na socijalne kontakte lako mentalno retardiranih učenika s ostalim vršnjacima.

Uzrok ispitanika sačinjavaju 2 grupe nastavnika redovnih osnovnih škola užeg (N = 712) i šireg područja Zajednice općina Zagreb (N = 426) te grupa nastavnika posebnih odgojno-obrazovnih organizacija (N = 201).

Za potrebe ovog rada izdvojeno je 48 varijabli upitnika za nastavnike (Anketni list I), koje se isključivo odnose na područje rada s lako mentalno retardiranom djecom.

U obradi rezultata primijenjena je kanonička diskriminativna analiza prema programu Cooleya i Lohnesa (1971). Značajnost izoliranih diskriminativnih funkcija testirana je Bartlettovim hi-kvadrat testom. Računska obrada podataka obavljena je u Sveučilišnom računskom centru u Zagrebu.

S obzirom da se u ispitivanju radi o 3 grupe ispitanika, dvije međusobno ortogonalne diskriminativne funkcije u dvodimenzionalnom diskriminativnom prostoru maksimalno sepa-

riraju grupe. Kao što proizlazi iz tablice 1, snaga prve diskriminativne funkcije je osrednja, a kako iscrpljuje manje traga R matrice, slabije je definirana u faktorskom smislu. Za razliku

od toga snaga druge diskriminativne funkcije, iako statistički značajna, izrazito je mala, no u faktorskom pogledu ona je bolje definirana od prve diskriminativne funkcije.

Tablica 1

Značajnost diskriminativnih funkcija

Odstr. korijen.	C	C ²	Hi-kvadrat	df	Q	% traga od D	% traga od R
0	.542	.294	574.	96	.0000	81.68	4.351
1	.292	.085	117.	47	.0000	18.32	9.676

Udaljenost centroida (H²) F = 6.56 Q = .0000
 Odstupanje varijanci (H₁) F = 2.340 Q = .0000

Prva diskriminativna funkcija (tablica 2) može se interpretirati kao generalni negativno usmjeren stav nastavnika prema sposobnostima lako mentalno retardiranih učenika za savladavanje redovnog nastavnog programa. Takva tendencija osobito dolazi do izražaja u varijablama koje se odnose na savladavanje redovnog programa u redovnim razredima, usprkos osiguranju stručne pomoći defektologa. Mišljenja nastavnika o uspješnosti lako mentalno retardiranih učenika u obrazovnom pogledu unutar posebnih razreda redovne škole nisu jasno izdiferencirana. Međutim, na osnovi uvida u cjelokupnu strukturu prve diskriminativne funkcije opravdano je istaći da je tako izražen stav nastavnika prema sposobnostima lako mentalno retardiranih učenika u savladavanju redovnog nastavnog programa od relativnog značenja. Naime, u varijablama koje opisuju tu funkciju nisu uzete u obzir i specifične potrebe lako mentalno retardiranog djeteta u re-

dovnoj osnovnoj školi, kako u odnosu na izvođenje posebnih nastavnih programa, tako i sa stanovišta nekih organizacijskih pretpostavki uspješne integracije.

Nadalje, povoljniji stav nastavnika s obzirom na sposobnosti učenika u odgojnim područjima u skladu je sa stručnim argumentima o realnijoj procjeni dostignuća lako mentalno retardirane djece u toj oblasti za razliku od njegovih većih ograničenja u savladavanju programa iz općeobrazovnih predmeta.

Usprkos činjenici da je većina varijabli koje su u značajnijim korelacijama s prvom diskriminativnom funkcijom usmjerena na utvrđivanje odnosa nastavnika prema sposobnostima lako mentalno retardiranih učenika s aspekta obrazovnih dostignuća, ipak izrazitija povezanost varijabli, kao što su doživljavanje posebnih neugodnosti lako mentalno retardiranog učenika od njegovih vršnjaka te njegov osjećaj osamljenosti među ostalom djecom u

redovnoj školi, ukazuje na tendenciju nepovoljnog odnosa nastavnika prema socijalnoj integraciji te djece u redovne uvjete.	25 (168)	.247	— .149
	26 (169)	.157	— .153
	27 (170)	.220	— .170
	28 (171)	.171	— .110
Intencionalni predmet mjerenja znatno je bolje zahvaćen u strukturiranju druge diskriminativne funkcije koja je definirana većim brojem varijabli u odnosu na prvu diskriminativnu funkciju (tablica 2). Sve varijable koje se opisuju imaju negativne vrijednosti od kojih	29 (172)	.174	— .185
	30 (192)	.210	.092
	31 (203)	.057	— .314
	32 (207)	— .074	— .327
	33 (213)	— .195	— .306
	34 (217)	.248	— .515
	35 (221)	.091	— .382
	36 (225)	.165	— .254
	37 (230)	— .116	— .306
	38 (234)	.072	— .337
	39 (238)	— .242	— .222
	40 (242)	.059	— .234
	41 (246)	.074	— .385
	42 (252)	.091	— .210
	43 (258)	— .298	— .267
	44 (265)	— .402	— .530
	45 (273)	— .134	— .398
	46 (277)	.116	— .440
	47 (281)	— .134	— .338
	48 (285)	— .157	— .515

Korelacija varijabli s diskriminativnim funkcijama			
Varijabla	I	II	
1 (60)	— .024	— .284	
2 (64)	.150	— .051	
3 (68)	.022	— .410	
4 (100)	— .170	— .430	
5 (101)	— .326	— .395	
6 (102)	— .212	— .476	
7 (103)	— .298	— .418	
8 (104)	— .302	— .421	
9 (105)	— .221	— .418	
10 (1065)	— .198	— .393	
11 (107)	— .215	— .432	
12 (108)	— .152	— .423	
13 (109)	.016	— .347	
14 (110)	— .078	— .204	
15 (111)	— .012	— .206	
16 (112)	— .045	— .166	
17 (160)	.249	— .097	
18 (161)	.362	— .067	
19 (162)	.274	— .061	
20 (163)	.326	— .082	
21 (164)	.316	— .077	
22 (165)	.292	— .087	
23 (166)	.308	— .090	
24 (167)	.289	— .100	

su samo neke u logičkom smislu pozitivno usmjerene. U interpretaciji te funkcije jasno dolazi do izražaja generalizirani odnos nastavnika prema integraciji lako mentalno retardirane djece u redovne uvjete odgoja i obrazovanja koji s jedne strane u sebi sadrži tendenciju neprihvatanja integracijskih kretanja za općenito, a s druge ukazuje na pozitivniju orijentaciju nastavnika u ostvarivanju socijalnih kontakata učenika bez smetnji u razvoju i lako mentalno retardiranih učenika. lako bi se mišljenje nastavnika o nemogućnosti lako mentalno retardiranih učenika da uspješno udovolje zahtjevima redovnog nastavnog programa iz pojedinih predmeta moglo smatrati realnim, ne mogu

Brojevi u zagradi odnose se na pitanja u Anketnom listu I.

se, međutim, opravdati slaganja s tvrdnjama da su nastojanja kako se lako mentalno retardirana djeca uključe u redovnu osnovnu školu štetna, s obzirom da školu nije moguće u potpunosti pripremiti za prihvatanje te djece te će ona u takvim uvjetima predstavljati smetnju za odvijanje redovnog rada u razredu.

Kada se analizira položaj centroida grupa u diskriminativnom prostoru prema prvoj diskriminativnoj funkciji (tablica 3), vidljivo je da su grupe međusobno značajno razmaknute. Veća je udaljenost između grupa nastavnika redovnih osnovnih škola i grupe nastavnika posebnih odgojno-obrazovnih organizacija od međusobne udaljenosti nastavnika redovnih škola užege i širege gradskog područja. Iz toga proizlazi da su nastavnici specijalnih škola jasnije izrazili uvjerenje da lako mentalno retardirani učenici neće moći savladati redovni nastavni program nego li nastavnici redovnih škola, kod kojih taj stav nije tako naglašen. To nadalje znači da kad je riječ o sposobnosti lako mentalno retardiranog djeteta za savladavanje redovnog nastavnog programa, redovni nastavnici većim dijelom iskazuju neodlučan stav, iako je pritom prisutna stanovita tendencija da su lako mentalno retardirani učenici u stanju udovoljiti zahtjevima redovnog programa. Takve razlike u stavu mogu se vjerojatno pripisati boljoj informiranosti posebno educiranih nastavnika o karakteristikama i sposobnostima lako mentalno retardirane djece te većem iskustvu u radu s njima, pa je i njihova procjena obrazovnih dostignuća te djece u stvari realnija.

Kao što je već naglašeno, druga diskriminativna funkcija manje razliku-

je grupe ispitanika, tj. stavovi su nastavnika u odnosu na generalizirani pristup integraciji lako mentalno retardirane djece jedinstveniji, odnosno manje jasno izraženi. Ipak, iz položaja centroida (tablica 3) može se uočiti da su nastavnici redovnih škola širege gradskog područja više skloni prihvaćanju lako mentalno retardiranih učenika u redovnu osnovnu školu, dok nastavnici redovnih škola užege područja izrazitije negiraju mogućnosti uključivanja takve djece u redovne odgojno-obrazovne uvjete. Nastavnici posebnih organizacija u svojim stavovima nešto bliži nastavnicima redovnih škola užege gradskog područja, iako izražavaju veću sumnju u mogućnost uspješne obrazovne i socijalne integracije lako mentalno retardiranih učenika u redovni sistem odgoja i obrazovanja.

Tablica 3

	Centroidi grupa	
	I	II
Periferija (RP)	—,240	—,408
Centar (RC)	—,220	—,247
Specijalni (S)	1.289	—,011

Tako dobiveni rezultati jednim su dijelom sigurno posljedica koncepcije cjelokupnog ispitivanja u kojem su obuhvaćena mišljenja nastavnika prema uključivanju djece s različitim vrstama smetnji u razvoju, te je stoga, kada se radi o lako mentalno retardiranim učenicima, stavljen preveliki naglasak na njihove sposobnosti u savladavanju **redovnog** nastavnog programa. Može se pretpostaviti: ako bi se tražila mišljenja nastavnika o sposobnostima lako mentalno retardiranih učenika u zadovoljavanju zahtjeva prilagođenog programa u redovnoj osnovnoj

školi, i stav nastavnika bio bi drugačiji. No, bez obzira na to, rezultati u odnosu na ostale varijable koje pokrivaju organizacijske preduvjete uključivanja lako mentalno retardiranih učenika pokazuju jasnu negativnu usmjerenost. Vrlo je vjerojatno da su navedeni podaci odraz sadašnje situacije u redovnoj školi koja je suočena s ovim problemom, a nije za njegovo rješavanje adekvatno pripremljena.

LITERATURA

1. Begab, M.I.: The effect of differences in curricula and experiences on social work student attitudes and knowledge about mental retardation. Dissertation. National Institute of Child Health and Human Development. Washington D. C., 1968.
2. Blatt, B.: The physical, personality and academic status of children who are mentally retarded attending special classes as compared with children who are mentally retarded attending regular classes. *American Journal of Mental Deficiency*, 1958, Vol. 62, 810-818.
3. Bradfield, R.H. et al.: The special child in the regular classroom. *Exceptional Children*, Vol. 39, No. 3, Feb. 1973, 384-390.
4. Budoff, M. i J. Gottlieb: Special class EMR children mainstreamed: interaction. *American Journal of Mental Deficiency*, 1976, Vol. 81, N. 1, 1-11.
5. Coakley, F.: Study of feebleminded wards employed in war industries. *American Journal of Mental Deficiency*, 1954, 50, 301-306.
6. Collman, R. D. i D. Newlyn: Employment of mentally dull and intellectually normal ex-pupils in England. *American Journal of Mental Deficiency*, 1957, Vol. 61, 484-490.
7. Elynn, T. M.: Regular-class adjustment of EMR students attending a part time special education program. *The Journal of Special Education*, Vol. 8, No. 2, 1974, 167-173.
8. Gampel, D. H., Gottlieb, J. i R. H. Harrison: Comparison of classroom behavior of special-class EMR, integrated EMR, low IQ and nonretarded children. *American Journal of Mental Deficiency*, 1974, Vol. 79, No. 1, 16-21.
9. Guerin, G. R. i K. Szatlocky: Integration programs for the mildly retarded. *Exceptional Children*, Vol. 41, N. 3, 1974, 173-179.
10. Grunwald, A., Hörl, G. i E. Klein: Empirische Untersuchung zu Einstellungen und Meinungen von Lehrern an Integrierten Gesamtschulen zur möglichen Integration behinderten Kinder in Gesamtschulsysteme. *Zeitschrift für Heilpädagogik*, 1975, Jg. 26, Heft 7, 368-384.
11. Jordan, J. E.: Attitudes toward education and physically disabled persons in eleven nations. Michigan State University. East Lansing, 1968.
12. Jordan, J. E. i D. I. Proctor: Relationship between knowledge of exceptional children, kind and amount of experience with them, and the teacher attitudes toward their classroom integration. *The Journal of Special Education*, 1969, 3, 4, 433-439.
13. Kern, W. H. i H. Pfaeffle: A comparison of social adjustment of mentally retarded children in various educational settings. *American Journal of Mental Deficiency*, 1962, Vol. 62, 407-413.
14. Kovačić, M.: Stavovi nastavnika specijalne osnovne škole i redovne osnovne škole prema mentalno retardiranim osobama. Magistarski rad. Zagreb, 1974.
15. Kovačić, M.: Stavovi nastavnika redovne osnovne škole prema uključivanju lako mentalno retardiranih učenika u redovnu osnovnu školu. (Nepublicirano.)

THE ATTITUDES OF TEACHERS TOWARDS THE INTEGRATION OF
MENTALLY RETARDED PUPILS INTO REGULAR EDUCATIONAL SYSTEM

S u m m a r y

The differences in attitudes of the regular elementary school teachers from the inner city area and the larger town area, respectively, and the special elementary school teachers, towards the integration of the mildly retarded pupils into regular educational system were studied in a sample of 1339 teachers. The questionnaire for teachers consisting of 48 items on capabilities of the mildly retarded pupils in acquisition of the regular school program, their social contacts with peers and some organizational aspects of the integration was applied. The results of the discriminant function analysis showed that the regular school teachers and the special school teachers differ significantly. The special school teachers express more doubt in regard to the capabilities of the mildly retarded pupils to answer the requirements of the regular school program.

These differences are not so pronounced between the regular school teachers working in the inner city area and those working in the larger town area. The results of this study are in accordance with our expectations since the special school teachers who work with the mentally retarded pupils have more knowledge and experience in regard to the characteristics of these children.